

दहशतवाद : एक सामाजिक समस्या

डॉ.टी.एस.थोरात

समाजशास्त्र विभाग,कमला कॉलेज, कोल्हापूर. मो.९४२०२६३९३७.

प्रस्तावना : भारतात दहशतवाद ही समस्या आता नवीन राहिलेली नाही. सुमारे तीन दशकापासून या समस्येने भारतात मोठे आव्हान निर्माण केले आहे. ही समस्या फक्त एका राज्यापुरती, एखाद्या भागापुरती मर्यादित राहिलेली नाही, तर तिने राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्वरूप धारण करून सर्व स्तरातील राजकारणालाच अस्थिर करून टाकले आहे. कधी आणि कुठे दहशतवादी कारवायांमुळे संकट उभे राहिल याचा आता अंदाज बांधता येत नाही. विकसित देशांना या दहशतवादाचे जेवढे भय आहे. तेवढेच विकसनशील देशालाही आहे. परदेशातून होणारा आर्थिक व भौतिक पाठिंबा, निरपेक्षपणाची जाणीव, आत्मत्यागाची तयारी, अतिरेकी निष्ठा असे काही महत्त्वाचे घटक आहेत की, ज्यावर व्यक्ती निश्चित असे ध्येय गाठण्यासाठी धडपडत असते. अर्थात त्यांचे हे ध्येय समाजहिताला पोषक नसते. किंवा त्यातून कोणतीही विधायक बाब अपेक्षित नसते. तर केवळ त्यातून विध्वंस व बिघाड हाच अंतिम हेतू असतो. विघातक असे त्याचे स्वरूप असते. दहशतवाद हा आतंकवाद किंवा विघटनवादी शक्ती किंवा बाह्य शक्ती या नावाने सुद्धा ओळखला जातो.

दहशतवादाची संकल्पना : उठाव, बंडखोरी, मुलकी युद्ध, धाक-दमदाटी, अतिरेक असे अनेक शब्द अगदी सर्रास आणि सामान्यपणे वापरले जातात. यातून एक समान सूत्र आपणास आढळून येते. ते म्हणजे या सर्वात 'हिंसा' हीच अभिप्रेत असते. दहशतवाद हा धाक-दडपणशाहीचा एक संघटित प्रकार असतो.

सामाजिक विज्ञान कोशात दहशतवादाची व्याख्या पुढीलप्रमाणे केली आहे. "दहशतवाद म्हणजे समुदायात भिती निर्माण करण्यासाठी अनुसरलेले एक प्रकारचे हिंसात्मक वर्तन असते, किंवा राजकीय हेतूने प्रेरित होऊन छेडलेले ते पर्याप्त स्वरूपात अस्त्र असते."

अमेरिकन सेंट्रल इंटेलिजन्स एजन्सीने १९८० साली दहशतवादाची व्याख्या केली ती पुढीलप्रमाणे - "एखाद्याच्या बाजूने अथवा विरोधात एखाद्या व्यक्तीने अथवा समुहाने राजकीय स्वार्थापोटी दिलेली धमकी अथवा हिंसात्मक मार्गाचा अवलंब म्हणजे दहशतवाद असतो. तसेच अगदी तातडीने एखाद्याचा बळी घेण्याऐवजी जी क्रिया एखाद्या समुहावर रोख धरून झटका, धक्का किंवा दमदाटीच्या हेतूने केली जाते तिचा समावेश दहशतवादात होतो." वरील व्याख्यांचा परामर्श घेतल्यास असे स्पष्ट होते की, दहशतवाद हा प्रामुख्याने सत्ता किंवा राज्याच्या विरोधात केलेले कृत्य असते. पण याचा अर्थ असा होत नाही की, हिटलर, स्टॅलिन, माओ, याह्याखान, मुसोलिनी, हे सर्व दहशतवादी होते. कारण त्यांनी प्रस्थापित सत्तेविरुद्ध बंड केले होते आणि आपली दहशतवादी सत्ता प्रस्थापित केली होती. ते हुकूमशहा जरूर होते. त्यांनी बळाचा वापर केला. अतिरिक्त अधिकारांचा वापर केला. मात्र ते गुन्हेगार या प्रकारात मोडत नव्हते. त्यांनी जो हिंसाचार केला त्यामागे विध्वंस हे उद्दिष्ट नव्हते. तर प्रस्थापित सत्तेविरुद्धच्या परिवर्तनाचा तो एक भाग होता. म्हणून राज्यसत्ता जे साधन वापरते तोही काही वेळा दहशतीचा प्रकार मानला जातो. पण प्रत्यक्षात तो दहशतवाद मात्र नसतो तर ती एक कडवी सत्ता असते. काही निश्चित अशी उद्दिष्टपूर्ती करण्यासाठी अशा कडव्या सत्तेची गरज असते. तसेच वरील व्याख्यांतून असेही स्पष्ट होते की, दहशतवादात संघटीत समुहाने वापरलेल्या सर्वच हिंसात्मक मार्गाचा समावेश होतो असे नाही. केवळ व्यक्तीगत स्वार्थासाठी केलेल्या घराफोड्या, चोऱ्या या दहशतवादात मोडत नाहीत. पण नक्षलवादींनी संघटीतपणे केलेले खून, घराफोड्या, लुटालूट हे मात्र दहशतवादात मोडतात.

दहशतवादाची वैशिष्ट्ये : दहशतवादाचे स्वरूप इतके भयावह आहे की, दहशतवादाचे आणि दहशतवाद्यांचे नाव निघाले तरी सर्वसामान्यांच्या मनात धडकी भरते. लोकांच्या मनात धडकी भरणे अथवा दहशत माजवणे हाच त्यांचा प्रमुख हेतू असतो. त्यासाठी ते कोणत्याही तंत्राचा वापर करतात. पाशवी धाक दाखवणे, जबरदस्ती करणे, मानवी जीवितहानी करणे, मालमत्तेची नासधूस करणे, समाजात ताण-तणाव निर्माण करणे इत्यादी.

१. दहशतवाद हा राज्य, सत्ता अथवा समुदायाच्या विरोधी असतो.
२. दहशतवादामागे राजकीय स्वार्थ किंवा हेतू असतो.
३. दहशतवादाचे स्वरूप बेकायदेशीर असते.
४. दहशतवादातून लोकांच्या मनात असाहाय्यतेची भावना निर्माण होते.
५. बुद्धीप्रामाण्यवादाला दहशतवादात स्थान नसते.
६. दहशतवादाचे पर्यवसन तीव्र संघर्षात निर्माण होते.
७. समाजात दहशतवादाविषयी कटुता निर्माण होते.
८. दहशतवाद सर्वांना समान लेखतो. केवळ हिंसा, विध्वंस, नुकसान हेच त्यात अभिप्रेत असते.
९. संघटनात्मक ध्येयाच्या आड येणाऱ्या संघटनेतील कोणत्याही सभासदांची गय केली जात नाही.
१०. दहशतवादी संघटनेला एखादे नेतृत्व असते व त्याची आज्ञा पाळणे हेच आपले कर्तव्य आहे. असे सभासद मानतात.
११. दहशतवादी संघटना कोणत्याही कार्याचे व्यवस्थित नियोजन करतात व ते तडीला नेतात.

दहशतवादविषयक दृष्टिकोन : वेगवेगळ्या विचारवंतांनी दहशतवादविषयक विविध दृष्टिकोन स्पष्ट केले आहेत. ते खालीलप्रमाणे -

- १) **ऐतिहासिक दृष्टिकोन :** दहशतवादाची मूळ निर्मिती, विकास आणि विविध कालखंडात दहशतवादी कृत्यामध्ये झालेल्या गुणात्मक परिवर्तनावर हा दृष्टिकोन आपले लक्ष केंद्रीत करतो. दहशतवादाचे विश्लेषण करण्यासाठी बलजीतसिंग यांनी या दृष्टिकोनाचा पुरस्कार केला.
- २) **राजकीय दृष्टिकोन :** जेम्स मुल्लर यांनी हा दृष्टिकोन मांडला आहे. यानुसार, राष्ट्रीय अथवा आंतरराष्ट्रीय पातळीवर संघटित अशा राजकीय समुहांनी हिंसात्मक राजकीय चळवळ उभी करणे हा एक प्रकारे राजकीय दृष्टिकोनानुसार दहशतवादच असतो.

३) **वैधानिक दृष्टिकोन** : आंतरराष्ट्रीय पातळीवर दहशतवादाशी मुकाबला करण्यासाठी राष्ट्रीय तसेच आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाच्या कायदेशीर सहकार्यावर हा दृष्टिकोन आपले लक्ष केंद्रीत करतो.

४) **समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन** : दहशतवादाचे विश्लेषण करताना जॉर्डन पॉस्ट यांनी समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून पुढील गोष्टींवर लक्ष केंद्रित केले आहे. अ) दहशतवादात सामील झालेले घटक उदा. दहशतवादी, लक्ष्य, बळी इत्यादी. ब) दहशतवादात सामील झालेल्यांची उद्दिष्टे क) प्रत्यक्ष आंतरक्रियेची परिस्थिती ड) दहशतवादातील सहभागावेली उपलब्ध असलेली साधनसामग्री. इ) दहशतवाद्यांनी अंमलात आणलेली पद्धती (कट कारस्थाने) उदा. ठार मारणे, पळवून नेणे, बाँबफेक करणे, लुटालुट करणे इत्यादी. फ) दहशतवादी प्रक्रियेची परिणती - मृत्यू, दुखापत, मालमतेची नासधूस इत्यादी.

दहशतवादाचे प्रकार : दहशतवाद ही सामुदायिकरित्या होणारी प्रक्रिया आहे. तिचे प्रकार पुढीलप्रमाणे -

१) **आंतरराष्ट्रीय दहशतवाद** : जगभर दहशतवादाचा हा प्रकार प्रचलित असलेला दिसून येतो. एका राष्ट्राविरुद्ध दुसऱ्या राष्ट्रात चळवळ चालवित असताना त्या राष्ट्रातील काही लोकांना आर्थिक बळावर फोडून काढणे, त्यांना वेळोवेळी लाच देणे, सीमावर्ती भाग खिळखिळे करणे, राष्ट्रावर वजन टाकणाऱ्या लोकांच्या हत्या करणे, अपहरण करणे, बाँब स्फोट घडवून आणणे, मोठ्या प्रमाणावर प्राणहानी घडवून आणणे ही आंतरराष्ट्रीय दहशतवादाची लक्षणे आहेत.

२) **वैयक्तिक दहशतवाद** : या प्रकारामध्ये एखादी व्यक्ती अनेक मार्गांनी एखादे उद्दिष्ट प्राप्त करून घेण्यासाठी दहशत निर्माण करते. कधी तिच्यामागे एखादी सुत्रबद्ध टोळी असते तर ती कधी एकटीही असते. दहशतवादी व्यक्ती एकटी असेल तर ती एखाद्या समुदायासारखीच घातक असते. आपले ध्येय साध्य करून घेण्याच्या प्रयत्नात ती कोणत्याही प्रकारांचा अवलंब करू शकते. शस्त्रे दाखविणे, चोरी करणे, किडनॅपिंग करणे व खंडणीची मागणी करणे, बलात्कार करणे अशी कृत्ये जर एखादीच व्यक्ती करत असेल तर त्या प्रकाराला वैयक्तिक दहशतवाद म्हणतात.

३) **धार्मिक दहशतवाद** : धार्मिक दहशतवाद या प्रकारच्या दहशतवादांमध्ये सामुदायिकरित्या धर्माच्या नावाखाली इतर धर्मीयांवर अन्याय करण्यात येतो. धर्माच्या आधारे एक दुसऱ्यांच्या देशावर सशस्त्र हमले करण्यात येतात. बरेचदा अशा प्रकारच्या दहशतवादाच्या आधारे धर्माचा प्रचार करण्यातही यश मिळविले जाते.

४) **प्रादेशिक दहशतवाद** : काही राज्यांमध्ये दहशतवादाच्या माध्यमातून काही आंदोलने त्या-त्या प्रदेशापुरते मर्यादित प्रमाणात चालविली जातात. त्या-त्या राज्याची ओळख त्यामुळे ठरते. उदाहरणार्थ पंजाबची खलिस्थान चळवळ, आसाममधील बोडोलॅण्डची समस्या अशा काही समस्यांचे व चळवळीचे नेतृत्व अशा दहशतवादी संघटना व त्यांचे नेते करीत असलेले दिसून येते. त्या-त्या प्रदेशामध्ये दहशतवाद निर्माण करणाऱ्या टोळ्यांना त्या राज्यातील जमीनदार, सावकार, राजकीय पुढारी यांचाही आश्रय मिळालेला बरेचदा दिसून येतो.

५) **सामुहिक दहशतवाद** : दहशतवादाचा हा प्रकार सर्वत्र दिसून येणारा असा आहे. या प्रकारात भीती निर्माण करण्यासाठी पिस्तुले, चाकू, सुरे, कधी बाँब यासारख्या हत्यारांचा वापर टोळीतील सदस्यांकडून करण्यात येतो. मोठमोठ्या चोऱ्या करणे, बस लुटणे, लग्नाचे वऱ्हाड लुटणे, मौल्यवान वस्तुंचे या देशातून त्या देशात स्मगलिंग करणे, अफु, गांजा, चरस, गर्द इत्यादी मादक पदार्थांची ने-आण करणे इत्यादी कामे सुत्रबद्धरित्या टोळ्यांमार्फत केली जातात. सामुहिक दहशतवादात नियोजनाला अतिशय महत्त्व असते. जी कामगिरी हाती घेतली आहे त्यातील सभ्या धोके अगोदरच लक्षात घेऊन तशी व्यूहचरणा करण्यात येते. सामुहिक दहशत निर्माण करणाऱ्या टोळीचा एखादा नेता असतो व तो या सर्व टोळीचे नियंत्रण करतो. सर्व योजनांमागे त्याचा मेंदू असतो. या टोळीतील सदस्य प्रसंगी आत्महत्या करून देखील आपल्या इतर साथीदारांची नावे गुप्त राखण्याचा प्रयत्न करतात. शहरांचा विस्तार व व्याप वाढल्याने पोलीसांसारखी औपचारिक नियंत्रण व्यवस्था बरेचदा कोलमडून पडते व अशा टोळ्यांची निर्मिती होते.

दहशतवादाची कारणे :

१) **गरीबी** : भारताचा विचार केल्यास असे लक्षात येईल की, लोकांच्या क्रोधांचे प्रमुख कारण त्यांना सतत भेडसावणारी गरीबी हेच आहे. गरीबीमुळे अन्याय, अत्याचार सहन करावा लागतो. आवश्यक अशा प्राथमिक गरजांची पूर्ततादेखील होत नाही. न्याय्य व समाजमान्य मार्गांनी एखादी वस्तु मिळत नसली तरी लोक प्रसंगी आक्रमक बनून दहशतवादाचा आश्रय घेतात. देशातील वाढती गुन्हेगारी हा गरीबीतूनच निर्माण झालेला दहशतवाद आहे असे लक्षात येते.

२) **बेकारी** : राष्ट्रात निर्माण झालेले शिक्षणाचे सर्वदूर पसरलेले जाळे, शिक्षण घेण्याविषयी निर्माण झालेली ओढ, यामुळे शिक्षितांचा वर्ग वाढलेला आहे. हा वर्ग अतिशय बुद्धीमान लोकांचा वर्ग असतो. परंतु नोकरी मिळत नसल्यामुळे जर हा वर्ग बेकार राहिला तर मात्र तो अशा दहशतवादी टोळ्यांकडे फार लवकर आकर्षित झाल्याशिवाय राहत नाही. आपल्या देशातील नक्षलवादी चळवळ, मुंबईतील गुन्हेगार टोळ्या, खलिस्थान चळवळीतील सभासद हे सर्व उच्च शिक्षित असलेले दिसून येतात. समाजमान्य जीवन जगण्याचा प्रयत्न करीत असताना जर समाजमान्य जीवन जगण्यात प्रस्थापितांकडून अडथळे निर्माण केले जात असतील तर बेकार तरुणांचा मोठा वर्ग दहशतवादाकडे वळतो.

३) **धार्मिक कारण** : आपल्या देशात प्रामुख्याने धार्मिक कारणांमुळेच अलिकडच्या काळात दहशतवाद निर्माण करण्याचा प्रयत्न वेगवेगळ्या दहशतवादी संघटनांच्या माध्यमातून केला जात असल्याचे दिसून येतो. धर्म हा लोकांच्या भाव-भावनांशी निगडित असतो. धर्माच्या अंतर्गत पिढ्यान्पिढ्यापासून संस्कार सामील झालेले असतात. धर्माच्या नावाखाली लोकांना फार लवकर एकत्र आणण्यात येते. आपल्या देशात तर निवडणूका जाती व धर्माच्या आधारावरच लढविल्या जातात. याचाही परिणाम म्हणून लोकांमध्ये जातीय व धार्मिक भावना जास्त तीव्र बनत आहेत. लोक एकमेकांच्या धर्माकडे संशयाने पाहू लागतात आणि थोडीशी ठिणगी जरी पेटली तर त्याचे वणव्यात रूपांतर व्हावयास वेळ लागत नाही. धर्मवाद व जातीयवाद हे दहशतीचे अशा तऱ्हेने प्रमुख कारण मानावे लागेल. यात नुकसान मात्र सामान्य व्यक्तीचे आणि देशाच्या सार्वजनिक मालमतेची हानी मोठ्या प्रमाणावर होते.

४) **साथीदारांची मुक्तता करण्यासाठी** : दहशतवादी संघटना आपले सभासद तयार करण्यासाठी बरेच कष्ट घेताना दिसून येते. अत्याधुनिक शस्त्रास्त्रे चालविण्याचे प्रशिक्षणही ते आपल्या सभासदांना देतात. सभासद देखील संघटनेशी प्रामाणिक राहून प्रसंगी जीवाचा त्याग करतात. त्यामुळे सभासदांना जर पोलीसयंत्रणेने पकडले तर काही सन्माननीय व्यक्तींचे अपहरण करून आपल्या साथीदारांना सरकारने मुक्त करावे यासाठीही दहशतवादाचा अवलंब केला जातो.

५) **राजकीय कारणे** : भारतात दहशतवाद निर्माण करण्यासाठी ज्या प्रमुख संघटना अस्तित्वात आलेल्या आहेत त्यांना कोणत्या ना कोणत्या तरी राजकीय संघटनांचे पाठबळ मिळत आहे. लोकशाहीमधील कोणत्याही राजकीय पक्षाला आपले नाव कायम लोकांच्या चर्चेत ठेवणे आवश्यक असते. अन्यथा लोक त्या पक्षाला विसरून जातील.

६) **इतर देशांशी द्वेषाची भावना** : परस्परांच्या शेजारी असणाऱ्या देशांमध्ये सामंजस्य असेल तर दोन्हीही देशांची प्रगती होऊ शकते. परंतु परस्पर वैमनस्याची भावना असेल तर मात्र परस्परांच्या देशातील फुटीरवादी लोकांना विकत घेऊन त्यांना दहशतीचे धडे दिले जातात व देशामध्ये हिंसाचार करून समाजव्यवस्था विस्कळीत करण्याचा प्रयत्न केला जातो. उदाहरणार्थ, आज भारत व पाक दरम्यानच्या सीमावर्ती राज्यांमध्ये दहशतवाद फार मोठ्या प्रमाणात निर्माण झालेला दिसून येतो.

७) **बदला घेण्यासाठी** : दहशतवाद घडवून आणणाऱ्या लोकांना प्रचलित समाजव्यवस्था मंजूर नसते. तसेच मंदगतीने समाजात होणारे परिवर्तनही त्यांना मान्य नसते. समाजात क्रांती होऊन एकदम बदल घडवून आणावेत आणि समाजव्यवस्था स्वतःच्या मताला अनुकूल बनवावी अशी त्यांची इच्छा आहे. समाजात एखादा गट शोषित व अत्याचार सहन करीत-करीत जीवन जगतो. परंतु जेव्हा त्यांच्या शोषित भावनांचा एकदम उद्रेक होतो तेव्हा ते प्रचलित समाजव्यवस्थेशी बदला घेण्याचा प्रयत्न करतात. असा प्रयत्न करण्यासाठी ते संघटीत होतात. सुयोग्य व सुनियोजित संघटन अस्तित्वात आणतात व पूर्ण तयारीनिशी समाजाविरुद्ध किंवा समाजातील एखाद्या गटाविरुद्ध लढण्यास तयार होतात. थोडक्यात, प्रचलित व्यवस्थेविरुद्ध आक्रोश व्यक्त करण्यासाठी दहशतीचा अवलंब केला जातो असे म्हणता येईल.

दहशतवाद विरोधी उपाययोजना : दहशतवादाची समस्या ही इतकी गंभीर समस्या आहे की, या समस्येवर कोणी एखादी व्यक्ती कोणताही उपाय सुचवून ती सुटणारी नाही. मुळात अशी प्रवृत्ती का निर्माण होते याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न वर्तमानकाळात झाला पाहिजे. तसेच समाजातील सर्वसामान्य लोक, निरपराध माणसे यात भरडली जातात. पण याचे राजकीय नेत्यांना काहीच सोयर-सुतक नसते. खरेतर हा प्रश्न केवळ राज्यकर्त्यांची ध्येयधोरणे यांच्याशी निगडित असल्याने त्यांनीच आपल्या जनतेच्या सुरक्षिततेच्या व शांतता आणि सुव्यवस्थेच्या दृष्टीने तो कसा सोडविला पाहिजे याचा गंभीरपणे विचार केला पाहिजे. देशातील सर्वच राजकीय पक्षांनी फक्त एकमेकांवर आरोप-प्रत्यारोप न करता दहशतवाद हे राष्ट्रविरोधी कृत्य, मानवतेविरोधी शस्त्र आहे असे समजून त्याकडे पाहिले पाहिजे पण तसे होताना दिसत नाही. ही समस्या इतकी कठोर, कडवट बनत चालली आहे की, सरकारवर दहशतवाद्यांचीच दहशत आहे की काय? असा प्रश्न निर्माण होतो.

दहशतवाद आता घराघरात येऊन पोहचलेला आहे. हे एक वास्तव आहे आणि ते प्रत्येक व्यक्तीने स्वीकारले पाहिजे. यासाठी व्यक्ती, समाज आणि शासन या प्रत्येकाने आपली जबाबदारी स्वीकारली पाहिजे.

अ) व्यक्तीची जबाबदारी : १. स्वतःच्या व कुटुंबाच्या परिघापालीकडे विचार करण्याची गरज आहे. २. शेजार-पाजार, इतर इमारती इथे काय चालते त्यावर लक्ष ठेवण्याची गरज आहे. ३. समाजविघातक घटना पोलिसांना कळविणे. ४. सार्वजनिक ठिकाणी वावरताना सतर्क राहणे, दक्षता बाळगणे. ५. व्यवस्थेविषयी सामान्यात असंतोष निर्माण करणे हाही या हल्ल्यांचा हेतू असल्याने पोलिस सुरक्षा यंत्रणांना सहकार्य करणे.

ब) समाजाची जबाबदारी : १. सार्वजनिक मंडळे, स्वयंसेवी संस्था, कामगार संघटना, विद्यार्थी संघटना यांनी समाजात होणाऱ्या हालचालींचे दखल घेणे आवश्यक आहे. २. विविध गट, समुह, जात, धर्म, वंश यातील वाद आप-आपसात मिटविणे आवश्यक आहे. ३. सार्वजनिक ठिकाणी आढळणाऱ्या बेवारस वस्तूची पोलिसांना खबर घावी.

क) सरकारची जबाबदारी : १. सक्षम पोलिस यंत्रणा निर्माण करणे गरजेचे आहे. २. राज्य पातळीवर दहशतवादविरोधी पथक आणि गुन्हे अन्वेषण विभागात समन्वयाची गरज असणे आवश्यक आहे. ३. राज्यातील सुरक्षा यंत्रणा व राष्ट्रीय सुरक्षा यंत्रणात तालमेल पाहिजे. ४. गुप्तवार्ता संकलन अधिकारी हवेत.

सारांश : कोणत्याही देशाचे हे प्रमुख कर्तव्य आहे की, त्या राष्ट्रामध्ये शांतता व सुव्यवस्था ठेवणे. लोकांचा शासकीय धोरणे राबविणाऱ्या यंत्रणेवरचा विश्वास पक्का बसविण्याचा प्रयत्न करणे, जर राष्ट्रातील शासनव्यवस्था या बाबतीत कमकुवत ठरली, जर देशातील दहशतवादाचा बिमोड शासन व्यवस्थेने केला नाही अथवा दहशतवाद निर्माण करण्यामध्ये शासनव्यवस्थाच सहभागी असली तर लोकांचा शासनावरचा विश्वास उडतो व असा विश्वास उडणे राष्ट्राच्या स्वास्थ्यासाठी नेहमीच घातक ठरते. युद्धाचे स्वरूप आलेल्या जागतिक दहशतवादाबाबत दुटप्पीपणा घातक आहे. दहशतवाद्यांना थारा व पाठिंबा देणाऱ्या देशांवर एकत्रितरित्या दबाव आणणे गरजेचे आहे. दहशतवाद हा मानवतेच्या विरुद्ध आहे. कोणत्याही परिस्थितीत दहशतवाद खपवून घेता कामा नये.

संदर्भ ग्रंथ सुची :

१. साळुंखे, जन्नाटकर आणि मारूलकर (२०००) : 'समकालीन भारतातील सामाजिक समस्या', नरेंद्र प्रकाशन, पुणे.
२. राम आहुजा, मुकेश आहुजा (२००५) : 'अपराधशास्त्र', राऊत प्रकाशन, दिल्ली.
३. कोंडेकर ए.वाय., मारूलकर विजय (२०१२) : 'भारतातील सामाजिक समस्या', फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
४. मायी, सुनिल (१९९८) : 'भारतीय सामाजिक समस्या', अंशुल पब्लिकेशन्स, नागपूर.
५. सकाळ वृत्तसेवा : 'आता आपण जन्मतमध्ये भेटू...' दैनिक सकाळ, कोल्हापूर, दि.१५ जुलै, २०१४.
६. सकाळ वृत्तसेवा : 'दहशतवादाबाबत दुटप्पीपणा घातकी', दैनिक सकाळ, कोल्हापूर, दि.१६ जुलै, २०१४.